

RAPPORT

Rättigheterna rann ut i sanden

En rapport om valfriheten för Göteborgs äldre, och hur kommunal kontroll fått gå före egenmakt

INNEHÅLL

FÖRORD	5
INLEDNING	9
BAKGRUND	13
VALFRIHETEN SOM ETT VERKTYG FÖR ATT SÄKRA ÄLDRES RÄTTIGHETER ÄVEN I FRAMTIDEN	27
VÄGEN TILL VALFRIHET	41
REFERENSER	45

FÖRFATTARE

OLLE ANDERSSON

Olle Andersson är student, kommunpolitiker och kandidat till kommunfullmäktige i Göteborg för Centerpartiet samt ordförande för CUF i Västra Götaland. Han har ägnat mycket av sin tid i politiken åt utveckling av policy på sjukvårds- och välfärdsområdet, bland annat genom CUFs kommunala sektion och som medförfattare till en rapport om europeiska länders pensionssystem av Europeiska ungdomsparlamentet (EYP).

FÖRORD

I en välfärdsstat prövas rättigheter inte i högtidstalen, utan i vardagen. De prövas när en äldre människa behöver trygghet, omsorg och möjligheten till ett värdigt liv i livets slutskede.

Just där blir Göteborg ett varnande exempel. På pappret finns valmöjligheter. I praktiken har politiken satt ett tak för dem. När kommunen säger nej till äldre som vill flytta till ett boende med ledig kapacitet, inte för att behov saknas utan för att systemet ska skyddas från konkurrens, då har egenmakten fått stå tillbaka för kontrollen.

Det är därför denna rapport är viktig. Den blottlägger inte bara ett lokalt missförhållande, utan en större principiell konflikt i svensk välfärd: ska systemet finnas till för människorna, eller ska människorna anpassas till systemen?

Rapportens styrka är att den inte nöjer sig med kritik och indignation. Den är välskriven, analytisk och konkret. Rapportförfattaren Olle Andersson går metodiskt igenom hur Göteborg hamnat här, vilka idéer som bär upp motståndet mot valfrihet och varför dagens modell i praktiken försvagar äldres ställning. Samtidigt pekar rapporten ut en konstruktiv väg framåt.

Valfrihet är inte ett självändamål. Rätt utformad är den ett maktinstrument för den enskilde, ett sätt att göra rätten till omsorg verklig, inte bara formell. När äldre får möjlighet att välja och välja bort, stärks både värdigheten, kvaliteten och systemets ansvarstagande.

Detta gör rapporten relevant även utanför Göteborg. Den handlar ytterst om vilken sorts äldreomsorg Sverige behöver i en tid av växande demografiska utmaningar: mer central kontroll, eller större rätt för den enskilde att faktiskt kräva sin omsorg. Det är en debatt som måste tas nu.

Gustaf Drougge, maj 2026

INLEDNING

I Göteborg finns ett tak på valfrihet inom äldreomsorgen. På grund av politiska beslut får bara en liten andel av de som är i behov av omsorg på ett särskilt boende välja bort kommunens egna boenden till förmån för en fristående aktör. Detta trots att det finns ett ramavtal på plats som i teorin ska ge äldre valfrihet. Taket på platser i privat regi har de senaste åren lett till absurda fall där kommunen har nekat väntande människor en plats på äldreboende trots att privata aktörer haft kapacitet att ta emot dem. Det förlänger väntetiden till en äldreboendeplats och hindrar människor från att välja sitt hem helt i onödan.

Beslutet att inskränka valfriheten motiveras av ansvariga politiker med vad som lätt uppfattas som organisatoriskt rationella argument. Om man tillåter människor att fritt välja att få sin omsorg på ett boende som inte är kommunens så uppstår en konkurrenssituation som kan orsaka att kommunens boenden förlorar omsorgstagare och därav nyttjar sina resurser mindre effektivt. Därtill försämras kommunens möjlighet att planera omsorgens omfattning, vilket gör det svårare att hålla i plånboken på sikt. Dessa argument, fastän de låter rimliga, är i grund och botten en ideologiskt färgad metod som används för att vidmakthålla ett system där rätten till en värdig ålderdom är beroende av politikens goda vilja.

Det valfrihetsfientliga synsättet blundar nämligen för att anledningen till att en individ gör ett val eller bortval av omsorg är för sin egen trygghets och värdighets skull. Blir ett boende bortvalt så pass ofta att det måste avvecklas så innebär det att mindre bra omsorg har fallit ur systemet och lämnat plats åt något bättre. Att begränsa valfriheten för att förhindra denna inneboende konsekvens innebär att man upprätthåller ett system där oönskade misstag upprepas och de som gör rätt inte belönas för sin insats. Har du inte någon reell möjlighet att välja bort den omsorg du inte trivs med så har du därför inte heller någon reell rätt *till* den omsorg som resulterar i det du ser som en värdig ålderdom.

Göteborg kan fortsätta som vi alltid har gjort, låta politiker och tjänstemän planera omsorgen och prioritera kortsiktig resurseffektivitet framför individens vilja, eller så kan vi våga testa något annat. Göteborg borde börja lita på människors egenmakt och låta deras önskemål styra omsorgen genom att ge invånarna faktiska verktyg att kräva sina rättigheter. Det enda starka verktyget kommunen har för att göra detta är valfriheten. Syftet med denna rapport är att bemöta de argument som politiker framhårdar för att slippa använda detta verktyg och visa att ett moraliskt systemskifte, som prioriterar människan framför systemet, faktiskt är genomförbart.

BAKGRUND

IDÉERNA BAKOM VALFRIHET I VÄLFÄRDEN, OCH IDÉERNA BAKOM MOTSTÅNDET

I Sverige har vi en unik valfrihetsmodell i välfärden där invånare oavsett ekonomisk status kan ges möjlighet att välja fritt mellan olika utförare inom vård och omsorg. Detta görs möjligt av lagstiftningarna Lagen om offentlig upphandling och, framförallt, Lagen om valfrihetssystem från 2009, som ger kommuner och regioner möjlighet att skapa en form av konkurrensutsatta marknader för välfärdstjänster, där det offentligas pengar följer med individen till den utförare denne väljer. Det finns givetvis praktiska anledningar till att man vill ha konkurrens inom välfärdssektorn, men det är också en ideologiskt laddad lagstiftning. Därför är det av stor vikt att kommunpolitiker som vill tillämpa den förstår varför den existerar, och därav också varför den möter så hårdnackat motstånd från vissa.

För att anse att valfrihet i välfärden är önskvärd behöver man först acceptera följande:

- Individer är suveräna i sitt handlande och fattar rationella beslut.
- Med anledning av ovan bör individen garanteras rätten att välja omsorg utifrån sina egna preferenser.
- Om både 1. och 2. gäller följer även att tjänsten (omsorgen) blir bättre om människor väljer, eftersom enbart de utförare med tillräckligt god kvalitet för

att attrahera omsorgstagare får finansiering och de andra på sikt måste stänga igen.

Alla politiker accepterar inte detta förhållningssätt. Alternativet till en marknad där individens val styr vilken verksamhet som belönas är ett system där politisk styrning och planering bestämmer dessa förutsättningar. Det är så omsorgen fungerar utan inslag av privata alternativ och valfrihet. Försvaret av detta system grundar sig i tron att offentlig sektor, bara den tilldelas rätt resurser och förutsättningar, kan planera fram ett optimalt utfall: använda resurser med hög effektivitet och samtidigt, eftersom man styrs av välvilliga politiska ambitioner, uppnå hög kvalitet. Man förlitar sig alltså helt och hållet på en aktörs förmåga.

Problemet som ganska ofta visar sig med denna typ av system är att grundantagandet om den offentliga sektorns kapacitet inte förverkligas. Kommuner, Göteborg bland dem, lyckas inte på egen hand ge sina invånare en individanpassad omsorg som alltid håller hög kvalitet. Den offentliga sjukvården, för att ge ett ytterligare exempel, har länge plågats av ringlande vårdköer fastän den har gott om resurser ur ett internationellt perspektiv. Om invånaren i en sådan situation inte har något alternativ att vända sig till förutom det offentliga, så finns det inget verkligt sätt för denne att se till att omsorgen är av godtagbar kvalitet eller att den ges i tid. För att

rättigheter i praktiken ska existera måste det finnas någon mekanism som låter människor rösta med fötterna och på så sätt driver den som ska verkställa rättigheterna till att göra detta på önskvärt sätt utifrån den enskildes definition av vad rättigheten inbegriper. Valfrihet är den bästa mekanism för detta som vi känner till och kan tillämpa idag.

OLIKA VALFRIHETSMODELLER

Det finns olika sätt för en kommun att organisera utförandet av sin äldreomsorg för att ge invånarna möjlighet att välja mellan olika omsorgsgivare. Utgångsläget är såklart att all omsorg utförs i kommunens egen regi, det vill säga att förvaltningen planerar, finansierar, förmedlar och driver särskilda boenden för äldre. Vill kommunen släppa in privata utförare i systemet finns det, som tidigare nämnt, två huvudsakliga sätt att gå till väga på.

Lagen om offentlig upphandling (LOU) ger kommunen möjlighet att köpa in en specificerad mängd omsorg från en eller flera utförare under en förutbestämd tidsperiod. Med Lagen om valfrihet (LOV) skapar kommunen istället en konkurrensutsatt marknad med fri etableringsrätt för alla utförare som uppfyller de uppsatta kraven i ett så kallat förfrågningsunderlag och erhåller ett tillstånd från Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Dessa annorlunda grundförutsättningar gör att det finns vissa väsentliga skillnader på de olika valfrihetsmodellernas innebörd för kommunen och invånaren.

LOU ger beställaren stor kontroll över utbudet eftersom den kan köpa in en begränsad mängd av tjänsten. Alltså kan kommunen då dimensionera omfattningen av privata aktörer utefter den egna regins förutsättningar, vilket kan minska konkurrensen som de offentliga verksamheterna utsätts för. Tillämpar man istället LOV är det enbart efterfrågan på omsorg som styr tillgången på äldreboendeplatser. Det vill säga, finns det äldre som enligt kommunens biståndshandläggare har rätt till omsorg och en aktör på marknaden (kommunal eller privat) som kan verkställa biståndsbeslutet, så kommer det att ske utifrån de riktlinjer som angivits i förfrågningssunderlaget. Detta gör att det skapas en dynamisk marknad som mer direkt svarar mot brukarnas behov och önskemål.

Vad som därtill är viktigt att nämna rörande de olika formerna av upphandling är att de ofta skiljer sig åt i vad som avgör ett köp. Ett LOU-kontrakt vinner ofta den som erbjuder tjänsten till lägst pris. Om vad som efterfrågas är “verkställande av biståndsbeslutet plats på särskilt boende för äldre” i bred bemärkelse så uppstår en pris-konkurrens om att utföra detta. Detta ger sig exempelvis i uttryck på följande vis: den årliga kostnaden för en äldreboendeplats i egen regi är idag 940 000 kronor om året, och för extern regi 925 000 kr (justerat för statsbidrag vilket innebär att kostnaden för egen regi egentligen är ännu högre). Genom upphandlingen pressade Göte-

borgs stad kostnaderna för omsorgen.¹

Den dynamiska konkurrens som LOV medför exkluderar inte möjligheten att kontrollera priset per plats, men för in ett högre mått av kvalitetskonkurrens i systemet då parten som gör urvalet (individ) inte ser priset utan tjänsten som erbjuds. Därtill kan nya aktörer ständigt tillkomma och samma priser och villkor gäller för alla inblandade. Kvalitetskonkurrensen blir svårare att uppnå i en LOU-upphandling eftersom det är en utmaning för kommunen att sätta upp perfekta kvalitetskriterier för omsorgen i tävlingsskedet. Dessutom erbjuder LOV-modellen en större långsiktighet för de aktörer som verkar inom kommunen och invånarna som använder sig av dem då förfrågningsunderlaget löper på obestämd tid med möjlighet till årliga uppföljningar och justeringar.

Ska man på ett enkelt sätt sammanfatta skillnaden kan man säga att med LOU är det kommunen som beställer, men med LOV är det den enskilde invånaren som gör beställningen genom sitt kundval. Denna skillnad är viktig att ha i bakhuvudet när man väljer vilken typ av valfrihetsmodell man vill tillämpa. Göteborg har valt att använda Lagen om offentlig upphandling, och det av en anledning.

---

1 Göteborgs stad (ÄVO), 2025c

TURERNA KRING VALFRIHETEN I GÖTEBORG

Att välja sitt äldreboende har länge varit allt annat än självklart i Göteborg. Faktum är att dagens system egentligen är ovanligt generöst. Den nuvarande valfrihetsmodellen är uppbyggt kring ett ramavtal med ett antal privata utförare och infördes i januari 2022 av det dåvarande alliansstyret. Före 2022 fanns upphandlade privata äldreboenden enbart som en buffert för kommunens egna. Dit skickade man människor när de egna verksamheterna var fulla och hade nått maximal ekonomisk effektivitet², utan en större tanke på den sökandes preferenser.³

Målet för allianspartierna (C, L, M, KD) var att under förra mandatperioden införa LOV för äldreboenden, men man tvingades backa. Dels på grund av en pågående omorganisation från stadsdelsnämnder till central äldrenämnd. Dels på grund av en vänsteropposition som skulle gå till val på raka motsatsen och som idag styr Göteborg. Istället tillät man alltså människor välja äldreboende så fritt som möjligt inom ett ramavtal, istället för att kommunen ensam fördelade platserna.

Alliansens reform, trots att den inte var särskilt omfattande, visade att det fanns en efterfrågan på alternativ hos göteborgarna. Den

---

2 Med maximal ekonomisk effektivitet menas full beläggning. Tomma lägenheter leder till ett suboptimalt förhållande mellan intäkter och driftskostnader.

3 Larsson, 2023, GP, "Äldre vägras plats på privata boenden"

initiala prognosen för beläggning i det privata beståndet låg på 150 platser. Redan första året överträffades det nästan dubbelt upp — 275 platser fick upphandlas. Under det första året efter reformen var detta möjligt då politiken inte hade satt någon särskild gräns för de privata platserna, utöver ramavtalets totala omfattning.

År 2023, när ett rödgrönt maktskifte ägt rum i Göteborg, hade 650 personer valt ett privat äldreboende. Utvecklingen som detta inneburit, menade det nya styret, försvårade stadens ekonomiska planering och tog resurser från den kommunala verksamheten. På grund av detta infördes en budget som i praktiken innebar att max 550 platser kunde läggas i extern regi, trots att ramavtalet omfattar 1 089 platser. I Göteborgs-Posten kunde man senare läsa rubriker som “äldre vägras plats på privata boenden” – det fanns platser hos privata utförare, det fanns en kö, men kommunen sa nej. För många hade redan valt.⁴

På grund av att styret sitter i minoritet lyckades dock den samlade oppositionen genomdriva en höjning av taket till dagens 700 platser under 2024. Man lyckades alltså något så när anpassa den upphandlade volymen till den tidigare beläggningen, men inte mer än så. Här har dragkampen sedan runnit ut i sanden.⁵ Det lär dock

---

4 Larsson, 2023, GP, “Äldre vägras plats på privata boenden”

5 Jaensson, 2024, TN, “Trots akut behov – Göteborg stoppar nytt äldreboende: ”Provocerande”

fortsatt vara en stor fråga i kommunpolitiken. Delar av oppositionen förespråkar fortfarande en övergång till LOV, medan det rödgröna styret uttalat att de vill gå tillbaka till den modell som rådde innan 2022. Dagens system bör läsas som en tillfällig nödlösning om man ska tro Socialdemokraterna. Bli det en majoritet i kommunfullmäktige för S, MP och V finns det en stor risk att all valfrihet är på väg bort.⁶

DEN NYA DEMOGRAFIN

Verkligheten som tornar upp sig i bakgrunden av den här rapporten och hela vård- och omsorgsfrågan är att svensk äldreomsorg står inför stora utmaningar på grund av en pågående demografisk förändring. För att kunna föra en realistisk diskussion om valfrihet och rättigheter måste också detta lyftas in. I Göteborg förväntas antalet personer över 85 år öka med 50 procent det kommande decenniet, och dubblas fram till 2050. Samtidigt som den medicinska utvecklingen möjliggör en friskare ålderdom för många, så innebär ett längre liv att fler kommer att vara i behov av vård och omsorg framöver.

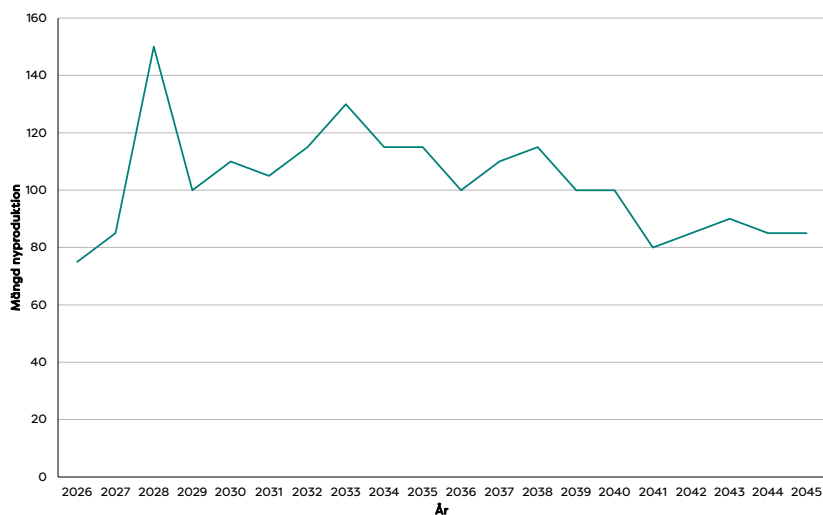
Göteborgs äldre samt vård- och omsorgsförvaltning (ÄVO) beräknar att man från och med 2031 behöver bygga 1-2 nya äldreboenden *per år* i staden för att hänga med utvecklingen. Samtidigt tampas

---

6 Larsson, 2023, GP, "Äldre vägras plats på privata boenden"

just Göteborg med en stor underhållsskuld på sina befintliga boenden som, förutom att de kan utgöra en mindre trivsamt boendemiljö idag, kommer att behöva renoveras samtidigt som behovet av nya platser ökar. Mellan 2026-2035 budgeteras stadens investeringar i nybyggnation av äldreboenden till över tre miljarder och inom samma period har staden nominerat två och en halv miljard bara för renoveringar av befintliga boenden.⁷ Den planerade utbyggnadstakten är, som kan utläsas av diagrammen nedan, i stort sett konstant fram till 2045.⁸

FIGUR 1. ANTAL NYA LÄGENHETER PER ÅR

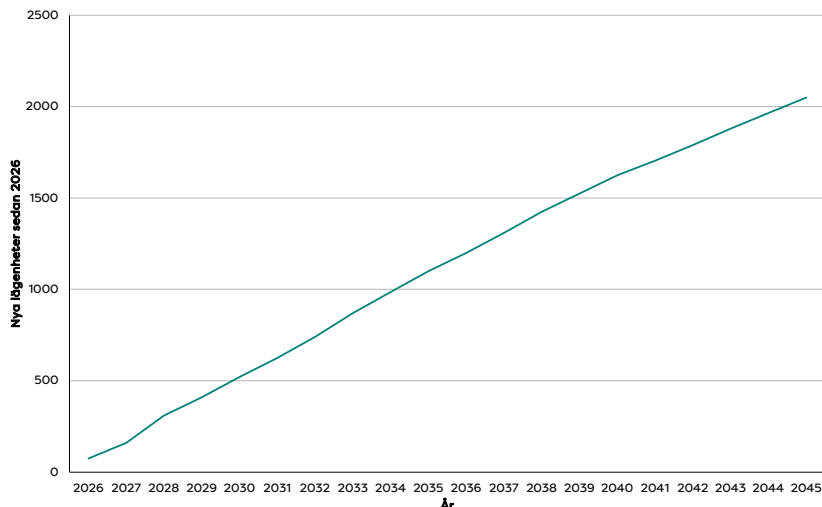

Källa: Göteborgs stad - äldrevård och omsorgsförvaltningens Lokalbehovsplan 2025

7 Göteborgs stad (Stadsfastighetsnämnden), 2026

8 Göteborgs stad (ÄVO), 2025a

FIGUR 2. ÖKNINGEN AV ANTALET LÄGENHETER 2026–2045

Källa: Göteborgs stad - äldrevård och omsorgsförvaltningens Lokalbehovsplan 2025

Förvaltningen ser redan idag svårigheter med att möta denna behovsprognos med nyproduktion på grund av ett konstaterat “planeringsunderskott”.⁹ Man har alltså inte ens tillräckligt med planer i rullning för att säkra tillgången till äldreomsorg under de kommande tjugo åren. Det finns därmed en överhängande risk att platsbrist uppstår om inget görs för att öka nyproduktionen av lägenheter. Till en följd av detta kan väntetiderna bli längre och människors hälsa komma att stå på spel.

9 Ibid., s.22

Det kommer alltså att krävas stora investeringar och ett omfattande av nya idéer för att utmaningarna ska kunna mötas och ekvationen ska gå ihop. Framförallt kommer det att krävas en moralisk inställning från politikens håll som förhindrar att utvecklingen leder till långa väntetider och sämre kvalitet i omsorgen när kassan tånjs ut. Här kan valfriheten spela en avgörande roll på flera sätt.

**VALFRIHETEN SOM
ETT VERKTYG FÖR
ATT SÄKRA ÄLDRES
RÄTTIGHETER ÄVEN
I FRAMTIDEN**

KORTARE VÄNTETIDER OCH STÖRRE MÖJLIGHET ATT TILLGODOSE INDIVIDENS ÖNSKEMÅL

Frågan om väntetider är en hörnsten i försvaret av valfrihet i välfärden. Om kommunen är både finansjär och har full kontroll över utförarmarknaden kan den minska utbudet och tvinga sina invånare att vänta när den anser sig behöva det av ekonomiska skäl – det är så vårdköer växer. Om kommunen *inte* har den möjligheten – som i ett LOV-system – kan den inte förhindra människor från att välja och ta emot den vård eller omsorg de har rätt till.

Kommunerna har idag ett juridiskt ansvar att verkställa biståndsbeslut inom skälig tid enligt socialtjänstlagen. Med detta menas att det, från att en person beviljats äldreomsorg, får ta max tre månader tills denne flyttat in på ett boende om inte legitima skäl finns. Detta är också den enda tidsmässiga garanti som Göteborgs stad kommunicerar öppet åt den som söker plats på äldreboende. Enligt Inspektionen för vård och omsorg (IVO) förekom 261 försenade verkställanden under 2025, och enligt Göteborgs stad låg väntetiden i genomsnitt på två månader. Siffran för antalet försenade verkställanden utgörs enligt tjänstemän på förvaltningen “uteslutande [av] personer som tackat nej till erbjudande”.¹⁰ Detta kan tyckas oproblematiskt då orsaken till försening räknas som legitim av IVO. Faktum är likväl att detta rör människor med ett

---

10 Siffror begärda från IVO och Göteborgs stad (ÄVO)

biståndsbeslut som säger att de är *i behov av omsorg*, men som i vissa fall väljer att avstå den på grund av att deras önskemål inte tillgodoses.¹¹

Givetvis kan inte allas önskningar alltid slå in, men ramavtalsmodellen med sitt valfrihetstak gör detta onödigt svårt. Begränsningen av antalet platser i privat regi gör att oavsett hur lång kö det är till ett privat äldreboende, så kan det inte erbjuda fler platser till de sökande om taket är nått – vilket det nästan ständigt varit det senaste året. Detta får faktiska konsekvenser i äldre människors vardag. Ett medialt uppmärksammat exempel på detta är Torborg Hegardt och hennes make som 2023 hade tänkt flytta in på ett privat boende i Fiskebäck, nära sin familj, men stoppades trots att boendet hade lediga platser.¹²

Vid Alliansens utredning av Lagen om valfrihet 2019 konstaterade Göteborgs stad att ett tillämpande av LOV sannolikt hade lett till att fler tackade ja snabbare eftersom fler skulle få sina önskemål tillgodosedda vid första erbjudandet.¹³ Detta är i många fall önskvärt eftersom det alltså handlar om personer som har svårt att klara

---

11 I denna grupp ingår både personer som tackat nej på grund av missnöje med erbjudandet och personer som av andra, ofta rent personliga, skäl ännu inte är beredda att flytta från sitt hem till ett särskilt boende. Det går inte att avgöra hur många som tackar nej av specifika anledningar.

12 Persson, 2023, GP, "Nybyggt äldreboende står tomt i Ruddalen – ingen får flytta dit"

13 Göteborgs stad (Stadsledningskontoret), 2019

sig hemma och är i behov av omsorg. Att ta emot hjälpen man har rätt till i tid är avgörande.

Samtidigt visar detta konstaterande indirekt på ett cyniskt ekonomiskt incitament kommunen har för att motverka valfriheten. En senare verkställighet gör att kommunen a) kan skjuta upp kostnader till nästa budget eller b) kan avstå vissa omvårdnadskostnader helt genom att minska de levnadsår under vilka kommunen behöver ta sitt ansvar. Detta är vårdköns ekonomiska logik och den visar i sig själv på behovet av att ge människor valfrihet för att de ska kunna kräva sin rätt till omsorg. Annars är det organisationens bekvämlighet, inte människors behov, som styr systemet.

“PRIVATISERING TAR PENGAR FRÅN KVALITET TILL VINST” – EN FABRICERAD SANNING

Från kritiker mot valfrihet i äldreomsorgen, exempelvis Göteborgs rödgröna styre, framförs ofta att vinstintresset i välfärden leder till en utsugning av resurser i form av billigare och färre personal, sämre måltider och allt som allt en lägre kvalitet i verksamheten. Därför måste vi “återta den demokratiska kontrollen” över välfärden. Den data som finns på området talar dock tydligt emot denna ideologiska konstruktion och utgör snarare ett starkt argument för valfrihet.

Att mäta kvaliteten på äldreomsorg är inte enkelt. Detta eftersom det är en komplex tjänst och kvalitetsbegreppet innehåller flera parametrar som är svåra att kvantifiera. För att börja förenkla det kan man dela upp det i objektiv kvalitet och upplevd kvalitet. Den objektiva kvaliteten går att mäta genom exempelvis medicinska utfall och basala rutiner. Den upplevda kvaliteten, som innefattar alltifrån hur maten smakar till hur trygg man känner sig i sitt hem, är beroende av individens upplevelser och tolkningar, men ändå oerhört viktig att ta i beaktning – det är här som mervärdet och livskvaliteten finns.

Den enda regelbundna sammanställning av upplevd kvalitet som görs är Socialstyrelsens årliga brukarundersökning. Den är inte perfekt då svarsfrekvensen är runt 50 procent och enkäten i många fall inte fylls i av den boende på egen hand utan av en mellanhand. Däremot kan man anta att när det förekommer stora skillnader så är det möjligt att se detta som en fingervisning. Dessa siffror används också av Göteborg och andra kommuner som underlag i kvalitetsstyrningen i äldreomsorgen.

Tittar man på Socialstyrelsens mätningar nationellt finner man mycket små skillnader mellan de privata och offentliga boendena. På de flesta indikatorer är det privata alternativet snäppet bättre,

men enbart med ett par procentenheters marginal.¹⁴ Undersöker man specifikt Göteborg är situationen densamma – i snitt är 80 procent av göteborgarna som bor på ett privat boende nöjda, medan samma siffra för kommunala boenden är 78 procent. En intressant observation är dock att boenden i extern regi sticker ut några extra procentenheter vad gäller det man skulle kunna kalla livskvalitets-höjande eller sociala kvaliteter — tillgång till utevistelse, aktiviteter och måltidsmiljö. Man ska som sagt akta sig för att dra allt för starka slutsatser, men det är inte en omöjlighet att privata omsorgsgivare insett att bra service och livskvalitet är viktigt för omsorgstagaren och därmed nödvändigt för att locka till sig boende.¹⁵

Det verkligen intressanta som framträder när man observerar resultatet i dessa undersökningar är emellertid de stora skillnader i upplevd kvalitet som finns mellan olika boenden i både privat och offentlig regi. Det kan skilja sig så mycket som 20 procentenheter i allmän nöjdhet mellan olika privata och offentliga boenden.¹⁶ Dessa siffror, även om de inte är heltäckande, illustrerar med all säkerhet att det finns både uppskattade och mindre omtyckta äldreboenden i Göteborg. Det finns både privata och offentliga i respektive läger. Utifrån dessa siffror, i ett läge där kommunen själv i hög grad har kontroll över beståndet, blir det svårt att finna grund

---

14 Socialstyrelsen, 2025

15 Socialstyrelsen, 2025, Svenskt näringsliv, 2025, Göteborgs stad (ÄVO), 2025b

16 Socialstyrelsen, "Äldreguiden", Avläst: 25/3-2026

för påståendet att privata aktörer som grupp skulle försämra kvaliteten i omsorgen. Det ter sig åtminstone som att de lägger sig på samma nivå i upplevd kvalitet som kommunens egna — i snitt något högre – trots att de alltså är billigare.

Ett annat tänkbart sätt att mäta upplevd kvalitet är att gå på hur efterfrågat ett boende är. Om man antar att den som väljer gör det utifrån sitt eget bästa så bör de boenden som flest vill bo på uppnå hög upplevd kvalitet. Statistiken över det belagda beståndet i staden visar en tydlig trend av att människor söker sig till privata boenden. När taket på valbara platser i extern regi höjdes från 550 till 700 följde också beläggningsen med, från 14 till 19 procent av beståndet mellan 2023-2025, och som tidigare nämnt blev den initiala beläggningsen i extern regi mycket högre än väntat när valfriheten infördes 2022.¹⁷ När jag bad förvaltningen rangordna de mest efterfrågade boendena i Göteborg fick jag längst upp ett som drivs av en börsnoterad koncern och på plats tre och fyra boenden som fram till 2024 drevs i stiftelseform men nu tagits över av Göteborgs stad med bibehållen personalstyrka och ledning.¹⁸

17 Göteborgs stad (ÄVO), 2024a, Göteborgs stad (ÄVO), 2024b, Larsson, 2023, GP, "Äldre vägras plats på privata boenden"

18 Siffror begärda från Göteborgs stad (ÄVO), Tre stiftelser, "Äldre samt vård- och omsorgsförvaltningen, Göteborgs Stad tar över ansvaret för Tre Stiftelsers verksamheter", Avläst: 25/3-2026

För att i viss mån objektifiera kvalitetsmätningen kan man som sagt väga in medicinska resultat, exempelvis från Aktiv seniors årliga punktprevalensmätning, som sammanställer förekomsten av trycksår på svenska äldreboenden. Detta blir en slags temptagning på hur väl ett boende faktiskt vårdar sina hyresgäster. När Institutet för näringslivsforskning undersökte detta i en rapport 2025 fann man att privata omsorgsgivare även enligt detta mått står sig väl i jämförelse med offentliga.¹⁹ Utifrån de tillgängliga datakällorna för att bedöma kvaliteten förefaller det alltså oärligt att dra slutsatsen att privata aktörer på något inneboende sätt är sämre än kommunen på att tillgodose äldres omsorgsbehov.

En slutsats som man däremot kan dra i denna situation är att det underlag som finns för upplevd kvalitet stärker argumenten för att du som brukare ska ha stor möjlighet att välja nytt och välja bort. Har du valt fel och råkat hamna på ett boende där du tillhör den andel som är missnöjd med sin omsorg bör du ha rätten att flytta till något som ger dig ett bättre erbjudande. Ska fler ha den möjligheten krävs det ett ramverk och ett ersättningssystem som premierar de aktörer som levererar bäst omsorg och låter dem växa.

---

19 Svenskt näringsliv, 2025

CENTRAL PLANERING HÄMMAR KVALITETSKONKURRENSEN

När det finns ett etablerings- och beläggningsstak för konkurrenter till kommunen minskar alla utförares incitament att bli bättre. För privata aktörer, eftersom det enda sättet för dem att vinna över fler omsorgstagare är att konkurrera med det övriga privata beståndet som är relativt litet, och inträde på marknaden av nya utförare enbart sker var femte år vid en ny upphandling. För kommunala boenden försvagas incitamenten till kvalitetshöjning eftersom man genom begränsningen av konkurrenternas utbredning i praktiken gör sig själv immun mot den.

Denna effekt illustreras tydligt av att beläggningsgraden på äldreboenden i Göteborg skiljer sig åt beroende på regi. Beläggningsgraden hos privata utförare är i snitt tolv procentenheter lägre än på kommunens egna boenden och bland de privata finns boenden med en beläggningsgrad så låg som 50-60 procent.²⁰ Kommunen nämner i sin årsrapport för 2025 att de tomma rummen på vissa privata boenden ger äldre en känsla av ensamhet. Den lägsta beläggningsgraden inom offentlig regi är samtidigt 79%.²¹ Taket på valfrihet dömer de boende inom just privat regi till en ödlig boendesituation helt oaktat utförarens kvalitet och popularitet.

---

20 Siffror begärda från Göteborgs stad (ÄVO)

21 Göteborgs stad (ÄVO), 2025b

Att beläggningsgraden skiljer sig åt är nämligen ingen rättvis konsekvens av att privata boenden är sämre. Det visas både av kvalitetsdatan och av att taket för privata platser varit maxat i två år.²² För att man ska kunna se en variation av beläggningsgrad som följer kvalitet krävs det rörlighet i systemet – det vill säga att aktörer har lediga platser som de har ett ekonomiskt incitament samt en möjlighet att fylla.

Kommunen slår själva fast i LOV-utredningen från 2019 att den ekonomiska risk som en låg beläggningsgrad medför hade inneburit ett definitivt krav på dem själva att konkurrera med kvalitet.²³ Detta är något som inte på samma sätt uppstår efter en ramavtalsupphandling där kommunen 1. genomfört urvalet baserat på vem som erbjuder lägst pris och 2. kan sätta ett tak på mängden konkurrens och dimensionera sin egen verksamhet utefter detta. För att kvaliteten ska bli en faktor i konkurrensen behöver vi ett läge där utförarna konkurrerar om omsorgstagarna.²⁴ Den situation vi får av perfekt planering är den motsatta – omsorgstagarna tävlar idag om att få tillgång till det begränsade antalet eftertraktade platser.

En övergång till LOV hade sammanfattningsvis gjort det lättare att premiera de aktörer som uppnår hög kvalitet eftersom bedöm-

---

22 Ibid., s. 35, Göteborgs stad (ÄVO), 2024b

23 Göteborgs stad (Stadsledningskontoret), 2019

24 Bergman, Jordahl, 2014

ning av upplevd kvalitet bäst görs genom individuella val och LOV möjliggör för fler individuella val att verkställas. Dessutom blir konkurrensen hårdare och mer dynamisk eftersom ingen regiform särbehandlas och nya utförare ständigt kan tillkomma i systemet.

Privata investeringar kan möta det stora utbyggnadsbehovet. Det finns ekonomiska konsekvenser av att införa LOV inom äldreomsorgen – konsekvenser som utgör både risker och möjligheter för kommunen. Risken är i huvudsak kortsiktig medan möjligheten är långsiktig. Detta innebär ett hinder för politiker att fatta beslut om en systemförändring eftersom det lätt kan framställas som att man tvingar fram budgetunderskott och nedskärningar. Gör man en bredare analys med längre tidshorisont faller dock denna bild isär.

Fri konkurrens innebär ett hot mot de aktörer på marknaden som inte är eftertraktade nog att bli valda av invånarna. Dessa kan lämnas med tomma lägenheter och sämre ekonomi. Kortsiktigt är detta ett hot mot kommunen, vilket ogillas av de politiker som anser att satsningar på den egna verksamheten är mest gynnsamma, och det lyfts även fram som den största risken med LOV i förvaltningens utredning från 2019.²⁵ Det som i detta avseende är en risk för förvaltningen är dock, som det tidigare avsnittet lyft, en möjlighet

---

25 Göteborgs stad (Stadsledningskontoret), 2019

för kommunens invånare, som får en ökad kapacitet att välja boende efter eget önskemål och i det förfarandet driva på förbättringar i alla utförarens verksamhet.

Den långsiktigt positiva ekonomiska konsekvensen av större valfrihet kommer i investeringsskedet. Kommunen hade kunnat slippa investeringskostnader om utbyggnaden av beståndet till större del gjordes i privat regi.²⁶ I detta fall tar inte kommunen samma ekonomiska risk vid nyproduktion. Istället betalar man ut löpande ersättning per belagd plats genom LOV-systemet. Den potentiella lättningen gäller också renoveringsbehovet. Under 2026 hyr kommunen exempelvis in sig i ett nyproducerat boende byggt av en privat aktör medan man renoverar ett eget (ironiskt nog är anledningen att boendet går att hyra in sig i att maxtaket i ramavtalet omöjliggjort boendets drift i två år och tvingat det till tomställning).²⁷

---

26 Ibid., s. 37

27 Söderholm, 2026, *GP*, "Staden beslutar om omedelbar evakuering av Kaverös Äng"

Det är alltså korrekt att det under en övergångsperiod kan innebära en ekonomisk förlust för kommunen att införa LOV då man lär behöva tomställa och sedan avveckla en del av sitt eget bestånd. I längden sker dock en uppvägning genom att privat kapital kan hjälpa kommunen att möta det ökande omsorgsbehovet och säkerställa rätten till omsorg i tid. Ha i åtanke att Göteborg i dagsläget bedömer att man halkar efter i utbyggnaden — konsekvensen av detta kommer vara att människor inte får omsorg i tid. I praktiken blir alltså kritiken riktad mot valfriheten utifrån ekonomiska argument förankrad i ett kortsiktigt perspektiv och ett försvar av ett system där äldres rätt till kvalitativ omsorg i tid står i nåd till politiska beslut.

VÄGEN TILL VALFRIHET

Om man gör en rättvis bedömning av argumenten som finns för och emot större valfrihet av plats på äldreboenden i Göteborg så framträder bilden att kritiken inte är särskilt befogad. Det är givetvis viktigt att ett systemskifte av den här typen inte genomförs lättvindigt, det måste föregås av utredning och eftertanke. Det är likväl viktigt att politiker som ser valfriheten som en beståndsdel av framtidens omsorg inte låter sig skrämmas av ideologiska halmgubbar om sämre kvalitet och ekonomiskt kaos.

Ett införande av Lagen om valfrihet för äldreboende i Göteborg hade skärpt kvalitetskonkurrensen, avlastat kommande investeringar och framförallt gett äldre möjligheten att kräva sin rätt till värdig omsorg i rätt tid. Alla kommer inte kunna övertygas om att valfriheten är önskvärd, men för den Göteborgspolitiker som förstår att rätten att välja starkt hör ihop med rätten till en värdig ålderdom kommer här två punkter att agera på under den kommande mandatperioden.

Det fanns en politisk majoritet för att gå emot de rödgrönas initiala valfrihetstak på 550 platser i början på nuvarande mandatperiod. Om denna majoritet kvarstår efter valdagen bör den samla sig kring frågan och göra det tydligt för göteborgarna att det finns politiskt stöd för valfrihet genom att höja taket så att det faktiskt finns ett utrymme att välja och välja bort. Detta hade också förberett förvaltningen mer på den konkurrenssituation som existerar i ett LOV-system.

Det nuvarande ramavtalet löper ut 2028 och den nya förvaltningsorganisationen med en central äldrenämnd har då haft flera år på sig att stabilisera sig. Detta är ett perfekt tillfälle att på allvar övergå från ramavtalsmodellen till Lagen om valfrihet. Rimligen bör det göras en ny utredning av LOV innan genomförandet utifrån den nya organisationen och ramavtalsmodellen, så att det praktiska genomförandet sker på ett bra sätt.

REFERENSER

Bergman, Mats, Jordahl, Henrik, ESO, 2014, *Goda år på ålderns höst? En ESO-rapport om konkurrens i äldreomsorgen*

Göteborgs stad (Stadsfastighetsnämnden), 2026, *Investeringsnomineringar 2027*.

Göteborgs stad (Stadsledningskontoret), 2019, *LOV-äldreboende – utredning gällande avgränsningar, krav, samt ekonomisk ersättning*.

Göteborgs stad (ÄVO), 2023, *Förvaltningens återrapport på uppdrag om vård- och omsorgsboende med ramavtal*.

Göteborgs stad (ÄVO), 2024a, *Uppföljning av privata utförare av vård- och omsorgsboende (2023)*.

Göteborgs stad (ÄVO), 2024b, *Uppföljning av privata utförare av vård- och omsorgsboende (2024)*.

Göteborgs stad (ÄVO), 2025a, *Äldre samt vård- och omsorgsförvaltningens Lokalbehovsplan 2025*.

Göteborgs stad (ÄVO), 2025b, *Uppföljning av privata utförare av vård- och omsorgsboende*.

Göteborgs stad (ÄVO), 2025c, *Äldre samt vård- och omsorgsnämndens budget för 2026*

Jaensson, Carl-Fredrik, 2024-04, *Tidningen Näringslivet: Trots akut behov – Göteborg stoppar nytt äldreboende: “Provocerande”*. <https://www.gp.se/nyheter/goteborg/aldre-vagras-plats-pa-privata-boenden.257e082e-5f37-4c5e-a216-5aa1d641af61>

Larsson, Arne, 2023-04, *GP: Äldre vägras plats på privata boenden*. <https://www.gp.se/nyheter/goteborg/aldre-vagras-plats-pa-privata-boenden.257e082e-5f37-4c5e-a216-5aa1d641af61>

Persson, Filip, 2023-12, *GP: Nybyggt äldreboende står tomt i Ruddalen – ingen får flytta dit*. <https://www.gp.se/nyheter/goteborg/nybyggt-aldreboende-star-tomt-i-ruddalen-ingen-far-flytta-dit.dbb68697-af15-4a65-b7fc-3ba64a19b840>

Socialstyrelsen, 2025, *Nationella resultat – vad tycker de äldre om äldreomsorgen 2025*. <https://www.socialstyrelsen.se/publikationer/oppna-jamforelser-2025--resultat-fran-undersokningen-vad-tycker-de-aldre-om-aldreomsorgen-2025-10-9793/>

Socialstyrelsen, ”Äldreguiden”, Avläst: 25/3-2026. <https://aldreguiden.se/aldreguiden-soksida/>

Svenskt näringsliv, 2025, *Utfallskvalitet inom offentlig och privat välfärd*. https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/valfard-och-offentlig-sektor/utfallskvalitet-inom-offentlig-och-privat-valfard_1228367.html

Tre stiftelser, “Äldre samt vård- och omsorgsförvaltningen, Göteborgs Stad tar över ansvaret för Tre Stiftelsers verksamheter”, Avläst: 25/3-2026. <https://www.trestiftelser.se/goteborgs-stad-tar-over-ansvaret-for-tre-stiftelsers-verksamheter/>

Vårdföretagarna, “Larmet: Miljontals äldre nekas valfrihet i omsorgen – trots att 9 av 10 vill kunna välja”, Avläst: 25/3-2026. <https://www.vardforetagarna.se/2026/01/larmet-miljontals-aldre-nekas-valfrihet-i-omsorgen-trots-att-9-av-10-vill-kunna-valja/>

Det måste inte stå 200 000 personer i vårdkö

Synaps är en tankesmedja som har bildats för att utveckla och synliggöra de verktyg och metoder som finns för en bättre sjukvård för alla. I dag står hundratusentals i en vårdkö för att vårdsystemets fulla potential inte nyttjas.

Tankesmedjan Synaps kommer visa på hur en strukturell rättighetslagstiftning kan skapa stora positiva effekter för patienters möjligheter till vård i tid.